

«Український націоналізм — головна небезпека на Україні»

Геннадій Єфіменко

22 листопада 1933 року у Харкові завершив свою роботу об'єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У, резолюцією якого вперше в історії УСРР український націоналізм було визнано головною небезпекою у національному питанні. Цим рішенням, яке сформулював особисто Йосиф Сталін, було формалізовано започатковану наприкінці 1932 року кардинальну зміну національної політики в Україні.

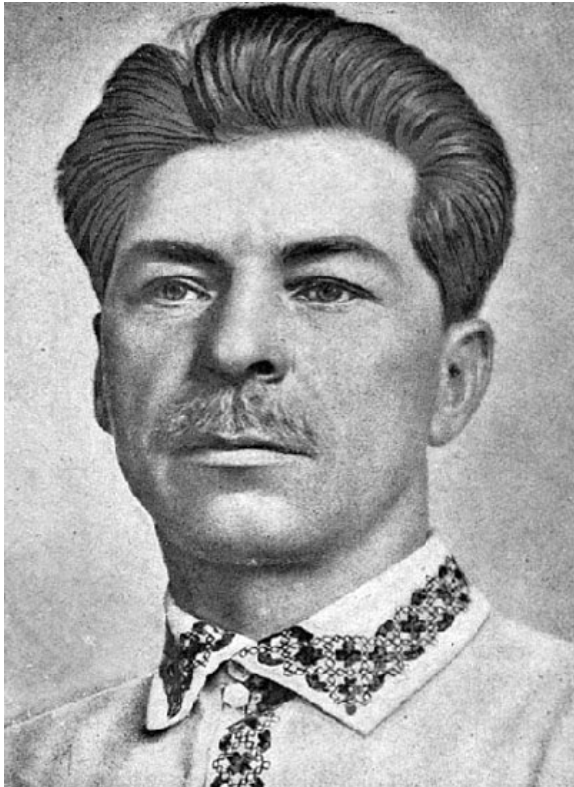
Поразка більшовиків в Україні в 1919 році змусила їх уважніше ставитися до національного питання. Щоб знешкодити український національно-визвольний рух та створити умови для швидкого переходу країни на індустріальні рейки, ЦК РКП(б) ухваленою наприкінці року резолюцією «Про радянську владу на Україні» задекларував рівність української мови з російською та оголосив намір сприяти розвитку української культури, започаткувавши таким чином радянську українізацію. Її сприятливі наслідки спонукали більшовиків у квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б) ухвалити рішення про запровадження подібної політики, яку означили «коренізацією», на усіх контрольованих більшовиками територіях, що 6 липня оформилися в СРСР.

Сприяння культурному розвитку місцевих етносів та залучення представників корінного населення до місцевого управління супроводжувалося офіційним визнанням «великодержавного/великоруського шовінізму» основною небезпекою в національному питанні. У резолюції XII з'їзду зазначалося, що він

«живить і вирощує змальований вище ухил до націоналізму, утруднюючи боротьбу з ним». Такий підхід був підтверджений XVI з'їздом ВКП(б) 1930 року, тобто вже після початку нового комуністичного штурму. Незважаючи на репресії проти української інтелігенції, зокрема, справу СВУ, настанова щодо великодержавного шовінізму тоді не змінилася.

Лише наприкінці 1932 року, коли активний спротив колективізації вже було подолано, водночас із переходом до масового вбивства голодом у Кремлі взяли курс на кардинальну зміну національної політики. Початок такій зміні було покладено постановами ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 та 15 грудня 1932 року, якими українізація була заборонена за межами УСРР, а в Україні вона була означена як така, що «здійснювалася механічно, без врахування конкретних особливостей кожного району, без ретельного підбору більшовицьких українських кадрів».

Головним провідником «нового курсу» став Павло Постишев, якого наприкінці січня 1933 року було призначено другим секретарем ЦК КП(б)У та головою Харківського (на той час столичного) обкому КП(б)У. З березня з особистої ініціативи Йосифа Сталіна «більшовицьку» українізацію почали протиставляти «петлюрівській», повівши з останньою нещадну боротьбу. Основним винуватцем у її поширенні Кремль зробив звільненого з посади наркома освіти УСРР Миколу Скрипника. Влітку планувалося провести показовий пленум ЦК КП(б)У, на якому збиралися засудити його «націоналістичний ухил» та звинуватити «українських націоналістів» у «прориві у сільському господарстві», як тоді означали наслідки колективізації та Голодомор.

Другий секретар ЦК КП(б)У Павло Постишев (1887-1939). Розстріляний як «японський шпигун», «правий троцькіст», що брав «активну участь в організації та керівництві диверсійно-шкідницькою роботою в Україні»

На заваді цим планам стало самогубство Скрипника, після якого на цапа-відбувайла почали перетворювати генерального секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора. З цим не погодився Сталін, відзначивши: «Зовсім неправильною є спроба інших членів Політбюро ЦК КП(б)У зняти з себе відповідальність за помилки, котрих припускалось політбюро в цілому.[...] Звільнення т. Косіора може тлумачитися як незгода з національною політикою ВКП(б)». Пленум перенесли — спочатку на вересень, а потім на листопад. Мало того, Сталін зробив Косіора, чи не найближчого до Скрипника члена українського компартійного керівництва, основним доповідачем з питань національної політики на пленумі ЦК КП(б)У. Але його доповідь коригував особисто.

Готуючись до пленуму, Косіор намагався з одного боку, не порушити директиви партійного з'їзду, якою великодержавний шовінізм визнавався основною небезпекою, а з іншого врахувати нові настанови. Тому його теза про

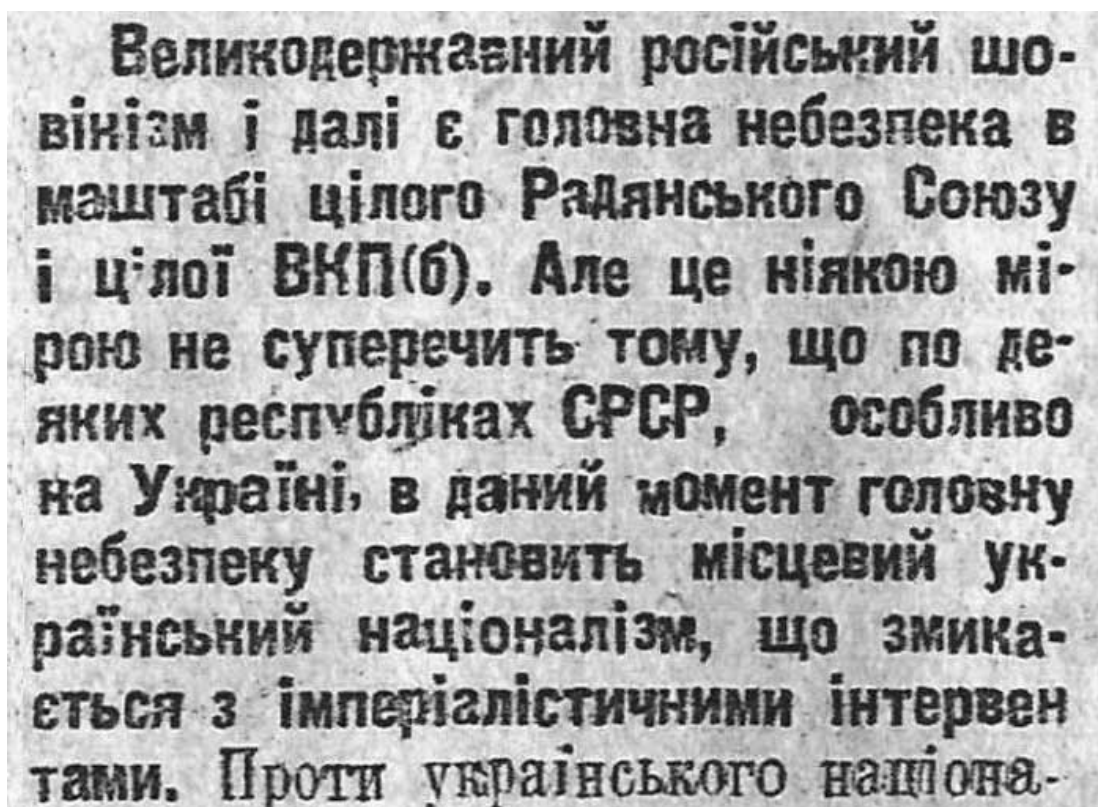
боротьбу з «націоналістичними ухилами» була сформована таким чином: «Великодержавний російський шовінізм є і надалі основною небезпекою в масштабі всього Радянського Союзу та всієї ВКП(б). Але це ніякою мірою не суперечить тому, що в деяких республіках СРСР, зокрема, в Україні, ми мали останнім часом на ґрунті відчайдушного спротиву куркуля нашому переможному соціалістичному наступу значний зріст місцевого націоналізму, що вимагає від партії посилення боротьби з ним». Перекресливши виділений вище курсивом текст, Сталін власноруч вставив слова, що визначили суть національної політики Кремля не лише на найближче майбутнє, але й до кінця існування СРСР: «Але це ніякою мірою не суперечить тому, що в деяких республіках СРСР, особливо на Україні, в даний момент головна небезпека є місцевий український націоналізм, що змикається з імперіалістичними інтервентами».

Генеральний секретар ЦК КП(б)У Станіслав Косіор (1889-1939). Розстріляний за «організацію шпигунсько-повстанської та диверсійно-шкідницької роботи на Україні, керівництво змовницьким центром та зв'язок з Польською організацією військовою»

Не забув Сталін додати негативу і на адресу «галичан», зазначивши про них: «...одні тягнуть до німецьких поміщиків, а інші — до польських! Закидати грязюкою всі антикомуністичні партії українців, включаючи с.д. та с.р., як зрадників українського народу».

Вказані сталінські настанови були враховані як у доповіді Станіслава Косіора, так і в резолюції Об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У, який відбувся 18-22 листопада 1933 року, причому сталінська правка про головну небезпеку в національному питанні не зазнала змін. Мало того, ще до оголошення резолюції ця настанова була оприлюднена у пресі.

Вісті ВУЦВК, 21 листопада 1933 року

Основну провину у такому «змиканні» поклали на Миколу Скрипника, якого було означено очільником «націоналістичного ухилу». Під час роботи пленуму критика на його адресу лунала не лише з вуст Косіора, а й від інших доповідачів, насамперед Павла Постишева та Панаса Любченка.

Разом з цим про відмову від українізації як такої і не йшлося. Натомість у резолюції наголошувалося: «Дальше проведення більшовицької українізації, нерозривно зв'язане з інтернаціональним вихованням мас, повинне відбуватися на основі непослабної боротьби на два фронти проти великодержавного російського шовінізму та українського націоналізму на основі справжнього забезпечення більшовицького партійного проводу будівництвом української соціалістичної культури». Окремо було згадано про потребу «висування і вирощування справжніх радянських українських кадрів і партійних, і позапартійних», що, власне, власне, і було головним завданням запровадженої більшовиками українізації як такої.

«Сучасні наші завдання полягають у тому, щоб забезпечити розквіт національних культур не взагалі, а саме таких національних культур, які б несли б у собі постійну тенденцію зближення й єдності національного й інтернаціонального. Без цього гасло розквіту національної культури соціалістичної нації є глибоко реакційне гасло, що тягне нас не вперед, а назад до капіталізму» - Станіслав Косіор, 1937 рік

Рішення про визнання «українського націоналізму» в Україні головною небезпекою було продубльоване на XII з'їзді КП(б)У, який відбувся у січні 1934 року.

Саме з діяльністю «націонал-ухильників» та «українських націоналістів» у радянській агітації та пропаганді середини 1930-х років пов'язували Голодомор, або, як тоді казали, «прорив у сільському господарстві», покладаючи таким чином провину за катастрофічні наслідки комуністичного штурму не на його творців, а на тих, хто чинив йому спротив.

Успішності такої агітації сприяв той факт, що ще початку 1933 року Кремль ухвалив рішення про фактичну відмову від продрозкладки та повернення до фіксованого податку у сільськогосподарському виробництві. Це повертало селянам матеріальну зацікавленість у результатах своєї праці та поліпшило їх

економічне становище, що в агітації пов'язувалося із втручанням Москви та «приїздом товариша Постишева» в Україну. Натомість саме поняття «великодержавний шовінізм», як і звинувачення у ньому, зникли з радянського суспільного дискурсу в Україні.